

ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ОБ'ЄКТ ОБЛІКУ

Досліджено та узагальнено різні підходи до пізнання сутності для облікового відображення природно-ресурсного потенціалу, як основи соціально-економічного розвитку сільськогосподарських підприємств, регіонів та аграрного сектору країни

Постановка проблеми. Достатній рівень природно-ресурсного потенціалу – один із найважливіших чинників ефективного розвитку агропромислового виробництва. На даному етапі розвитку науково-технічного прогресу, виникнення новітніх технологій важливим питанням стала раціональна взаємодія господарської діяльності і навколишнього середовища. Екологічні проблеми, породжені діяльністю людини негативно впливають на здатність природи до самовідновлення. Значна частина підприємств здійснює значний негативний вплив на ресурсно-екологічну частину країни, зокрема на природно-ресурсний потенціал, який з кожним роком зменшує можливість для ефективного використання.

Досягнення компромісу між економічними та екологічними потребами суспільства є одним із чинників задоволення людства обмеженими природними ресурсами. Економічна наука не приділяє належної уваги екологічним аспектам господарювання – навколишнє природне середовище (НПС) сприймається виключно як джерело ресурсів для господарської діяльності людини.

Для ефективного розв'язання даного ряду проблем необхідне чітке розуміння сутності природно-ресурсного потенціалу та його ролі у соціально-економічному розвитку сільськогосподарських підприємств. Необхідне також формування раціональної та ефективної методики бухгалтерського обліку, яка дозволяє здійснювати ефективні господарські рішення направлені на використання, відтворення і охорону природних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням пізнання сутності природно-ресурсного потенціалу, дослідженням його видів та механізмів взаємодії присвячено праці багатьох вчених: Бутинця Ф.Ф., Мінца О.О., Камара Н.В., Коритного Л.М., Дорогунцова С.І., Руденка Л.Г., Багрової Н.В., Данилишина Б.М., Борисової В.А., Хвесика М.А.

Дослідженням екологічних питань та значення їх для відображення природно-екологічних чинників в бухгалтерському обліку підприємств економіки країни приділяли увагу С.І. Дорогунцов, Л.І. Максимів, Л.Г. Мельник, С.А. Подолінський, М. Руденко, Я.В. Соколов, В.О. Шевчук та інші науковці.

Дослідження спеціальної літератури показує, що науковці не прийшли до однозначної думки щодо визначення їх сутності і облікового відображення природно-ресурсного потенціалу та результатів його використання.

Метою статті є дослідження і узагальнення різних підходів щодо пізнання сутності природно-ресурсного потенціалу та його облікового відображення для ефективного управління раціональним використанням і відтворенням.

Методика. На даний час проблему раціонального використання та охорони природно-ресурсного потенціалу розглядають економісти багатьох країн світу. Проте, актуальним залишається питання повноти його облікового відображення і антропогенного впливу та використання природно-ресурсного потенціалу для господарських потреб, що є передумовою обґрунтування заходів, які необхідно вжити для раціонального природокористування. Адже на сьогодні виявилось неспроможним оцінити ступінь такого впливу внаслідок відсутності відповідного теоретичного підґрунтя. Виникла потреба у зміні підходів до розуміння функцій бухгалтерського обліку як інструменту захисту економічних, соціальних та екологічних інтересів окремого працівника, держави та суспільства в цілому. Тому потрібно розробити організацію та методику бухгалтерського обліку, аналізу і контролю, які б відповідали вимогам світового співтовариства щодо охорони природно-ресурсного потенціалу, як основи національного багатства країни, а також набуття

бухгалтерами нових кваліфікаційних вимог з огляду необхідності підготовки якісної нової інформації в межах облікових систем.

Такий підхід потребує уточнення поняття "природно-ресурсний потенціал" з врахуванням різних точок зору використовуваних при його дослідженні.

Викладення основного матеріалу дослідження. Природні ресурси є основою економічної діяльності людини. Проте як наслідок цієї діяльності спостерігається значне погіршення довкілля і відповідно – рівня життя.

До ресурсів, що забезпечують соціально-економічний розвиток сільськогосподарських підприємств відносять: геополітичні, демографічні, трудові, інтелектуальні, природні, майнові, фінансові.

Проте внаслідок господарської діяльності людини найнегативнішого впливу зазнає природно-ресурсний потенціал.

Однак науковці не прийшли до однозначного визначення його поняття. Вони використовують терміни "природні ресурси", "природний потенціал", які не охоплюють усієї суті даного поняття.

Для глибшого розуміння вищезгаданих понять та "природно-ресурсного потенціалу" необхідно з'ясувати сутність терміну "природні ресурси", які є його основою складовою. На сьогодні у літературі існують такі погляди щодо даного терміну. Так, Швиденько А.Й. вважає, що природні ресурси – це тіла і сили (явища) природи (природне добро), суспільна корисність яких позитивно або негативно змінюється внаслідок трудової діяльності людини, які використовуються (або потенційно придатні для використання) як засоби виробництва (земля, водні шляхи сполучення, вода для зрошення тощо), джерела енергії (атомне паливо, гідроенергія, запаси викопного палива), сировина і матеріали (ліси, мінерали, поклади солі), безпосередньо як предмети споживання (прісна вода, дикорослі харчові та лікарські рослини, гриби, продукти рибальства, квіти), для рекреації (місця відпочинку на природі, її оздоровче значення), банк генетичної різноманітності (ресурси стійкості екосистем, едифікатори, виведення нових сортів і порід) або джерела інформації про навколишній світ (заповідники – біоіндикатори, еталони природи) [16].

На думку вчених Дорогунцова С.І., Хвесика М.А., Горбача Л.М., Пастушенка П.П. природні ресурси включають всі компоненти природи (всі тіла і сили природи), використання яких у межах самого виробництва оцінюється сучасним суспільством за трьома напрямками: техніко-екологічним, економічно доцільним, екологічно-допустимим [3].

Природні ресурси, як вважає Мінц О.О., це тіла і сили природи, які на даному рівні розвитку виробничих сил і вивченості можуть бути використані для задоволення потреб людського суспільства у формі безпосередньої участі в матеріальній діяльності [11].

Отже, немає однозначного підходу до тлумачення терміну "природні ресурси". Проте сюди відносять усі компоненти природи, як живої, так і не живої, що відповідно вказує на складність відображення їх у обліку.

В економічній літературі також зустрічається таке поняття як економічний потенціал і ресурсний потенціал.

Від формування і використання потенціалу підприємства залежить успішне функціонування економіки країни і регіонів, динамізм їх розвитку. Вдала реалізація будь-якої виробничої програми в основному залежить від підвищення ефективності використання накопиченого потенціалу підприємства в цілому, а також його елементів, зокрема природно-ресурсного потенціалу.

Основою структурного формування і необхідною умовою функціонування потенціалу підприємства є комплексне поєднання його складових, взаємодія між якими збільшує ефективність кожної з них.

Економічний потенціал розглядається Марушковим Р.В., як здатність підприємства забезпечувати своє довгострокове функціонування та досягнення стратегічних цілей на основі використання системи наявних ресурсів [10].

У сучасних дослідженнях складовими елементами економічного потенціалу є інвестиційний, трудовий і ресурсний потенціали. Кожний із них визначається величиною та якісним станом певних видів економічних ресурсів: капітальних, трудових і природних.

Вивчення ресурсного потенціалу підприємства є необхідною складовою та передумовою формування стратегії його розвитку. Різноманіття підходів до розуміння його сутності дає змогу вважати його багатоаспектним поняттям.

Так, Стексова С.Ю. вважає, що ресурсний потенціал є сукупністю накопичених ресурсів суб'єкта господарювання, які характеризують можливості системи щодо здійснення ціленаправленої діяльності з урахуванням впливу факторів внутрішнього та зовнішнього середовища [14].

На думку М.І. Маліка [9] ресурсний потенціал є однією з об'єктивних характеристик суспільного виробництва, а саме сукупністю не тільки потенційних можливостей ресурсів, а й спроможністю підприємства здійснювати процеси виробництва, розподілу, відтворення товарів та послуг, надходження доходів або сукупністю використаних первинних ресурсів та способів їхнього об'єднання для отримання нових видів ресурсів або їхньої більшої вартості.

Ресурсний потенціал, як стверджує Федонін О.С., є сукупністю виробничих ресурсів підприємства на відповідну дату, він є основою формування виробничої програми підприємства [15].

Підсумовуючи вищесказане зазначимо, що ресурсний потенціал і зокрема його ефективне використання належать до стратегічних цілей розвитку підприємства і галузі в цілому. Одним із його компонентів є природно-ресурсний потенціал (ПРП).

Для його дослідження потрібно врахувати основні положення:

– на будь-якій території (країна, регіон, суб'єкт господарювання) існує своє поєднання природних ресурсів, між якими існують тісні взаємозв'язки. І чим менша територія тим вагомішими можуть бути міжресурсні зв'язки, тобто зміна одного ресурсу може викликати зміну інших;

– поняття природно-ресурсного потенціалу слід застосовувати не до окремо взятого природного ресурсу, а до їх сукупності на досліджуваній території;

– сама величина природно-ресурсного потенціалу динамічна, тобто змінюється в процесі освоєння. Різні типи освоєння ведуть до різних типів змін, а, отже, - до різних рівнів економічної та екологічної ефективності освоєння;

– різні типи динаміки природно-ресурсного потенціалу мають свої часові періоди, впродовж яких природних ресурсів буде достатньо для сталого (збалансованого) регіонального розвитку [13].

При ресурсному підході потенціал визначається кількісними параметрами, які характеризують обсяг ресурсів, їх структуру, динаміку, відповідність задоволення необхідних потреб населення. Цей підхід набув досить широкого обговорення.

При цільовому підході потенціал оцінюється з позиції можливостей максимально ефективного його використання для вирішення завдань економічного та соціального розвитку території, підвищення рівня життя населення регіону і забезпечення відповідного розвитку економіки країни. Для забезпечення комплексного територіального розвитку необхідно застосовувати і системний підхід, у відповідності з яким при оцінці територіального потенціалу важливо враховувати не тільки ресурсну, а й цільову складову його формування і функціонування, також можливість не тільки виробництва валового внутрішнього продукту, а й використання.

Для того, щоб визначити сутність природно-ресурсного потенціалу необхідно пізнати внутрішні властивості особливості, зв'язки і взаємозалежності, які обумовлюють його організацію.

Є різноманітні підходи до визначення поняття "природно-ресурсний потенціал" (табл. 1).

Таблиця 1. Визначення поняття "природно-ресурсний потенціал" в економічній літературі

№ п/п	Автори	Визначення
1.	Руденко В.П. [13]	Характеризується сукупною продуктивністю її природних ресурсів, як засобів виробництва і предметів споживання, характеристики яких відображаються у їх споживчій вартості
2.	Павлов В.І., Лукін С.О. [12]	Сукупність усіх видів розвіданих та облікованих запасів мінерально-сировинних, паливно-енергетичних, земельних, лісових, водних і рекреаційних ресурсів, які є природною основою розвитку його виробничих сил.
3.	Данилишин Б.М., Дорогунцов С.І., Міщенко В.С. та інші [2]	Сукупність природних ресурсів і природних умов, які знаходяться у певних географічних межах, що забезпечують задоволення економічних, екологічних, соціальних, культурно-оздоровчих та естетичних проблем людини і суспільства.
4.	Качан Є.П., Файфур В.В. [6]	Сукупність усіх природних засобів, запасів, джерел, які є і можуть бути мобілізовані, використані для досягнення певної мети.
5.	Кокін А.В. [4]	Включає всі природні ресурси
6.	Чапек В.Н. [20]	Весь об'єм енергії, яка знаходиться в чисельних компонентах природи і може засвоюватися в одиницю часу в межах функціонуючої територіальної організації суспільства або суспільного господарства у вигляді необхідної людству продукції чи корисної роботи без нанесення шкоди існуючим екосистемам.
7.	Запольський А.К., Салюк А.І. [5]	Та частина природних ресурсів Землі та ближнього космосу яка може бути залучена в господарську діяльність людського суспільства за даних технічних і соціально-економічних можливостей за умови збереження середовища проживання людства.
8.	Реймерс Н.Ф. [18]	– Здатність природних систем без шкоди для себе віддавати необхідну для людства продукцію або виконувати корисну дію в межах господарства певного історичного типу; – Доступна при певних технологіях і соціально-економічних відносинах сукупність природних ресурсів; – Система природних ресурсів, умов, явищ в процесів, яка є територіальною і ресурсною базою життєдіяльності суспільств та протистоїть йому, як об'єкт антропогенного впливу; – Теоретично гранична кількість природних ресурсів, яка може використовуватися людством в умовах кінцевого цілого планети та її найближчого оточення.
9.	Сафранов Т.А. [19]	Земельні ресурси, запаси лісових, водних ресурсів призначені для господарського використання, запаси мінерально-сировинних ресурсів
10.	Національна доповідь України про гармонізацію життєдіяльності суспільства у навколишньому природному середовищі [8]	Включає земельні ресурси; водні ресурси; лісові ресурси; атмосферне повітря; надра і території видобуття корисних копалин; біологічне різноманіття

Отже, природно-ресурсний потенціал (ПРП) характеризує з одного боку стан природних ресурсів, тіл та сил природи із властивими їм законами функціонування розвитку, з іншого – елементів, які відображають економічні відносини, що впливають на рівень ефективності господарювання.

Як бачимо із даних визначень(табл. 1) ряд авторів [4,8,12,19] вважають, що ПРП включає у себе лише природні ресурси, що є досить вузьким трактуванням даного поняття оскільки не зазначено за яких умов дані природні ресурси будуть застосовуватися і який очікується ефект від їх використання.

Деякі учені-економісти [2,20] схиляються до думки, що необхідно враховувати екологічну складову як основу для подальшого ефективного виробництва з використанням ресурсозберігаючих технологій, що дозволяє не тільки покращити економічні результати (перейшовши на безвідходне виробництво), а й зменшити негативний вплив на існуючі екосистеми.

Вважаємо, що найповніше визначення ПРП дає Н.Ф. Реймерс, оскільки у ньому він поєднав як кількісні складові, так і враховує його раціональне та оптимальне використання, що на сучасному етапі розвитку суспільства є досить актуальним.

Однак усі ці визначення можна застосовувати до рівня розвитку природно-ресурсного потенціалу як регіону, так і аграрного сектору країни загалом. Проте, недостатньо уваги приділяється тлумаченню поняття ПРП с.-г. підприємства, які є первинними функціональними одиницями економіки країни і першочерговими споживачами природних ресурсів.

На нашу думку, природно-ресурсний потенціал с.-г. підприємств – це сукупність природних ресурсів, умов та процесів, які використовуються підприємствами для ведення ефективної, екологічно безпечної, соціально-орієнтованої господарської діяльності. До основних його компонентів можна віднести:

- земельні ресурси (орні землі, сіножаті, пасовища, багаторічні насадження, перелogi);
- водні ресурси (поверхневий стік, підземні води);
- лісові ресурси (деревні, не деревні);
- фауністичні ресурси (мисливські, рибні, медоносні ресурси бджільництва);
- мінеральні ресурси (рудні, не рудні, паливно-енергетичні);
- природно-рекреаційні ресурси (бальнеологічні, ландшафтні рекреаційні ресурси).

Дана класифікація є основою для відображення кількісно-якісних параметрів даних ресурсів у обліку, інформація якого забезпечує раціональне управління формуванням, використанням і відтворенням природно-ресурсного потенціалу.

Вважаємо за доцільне відображати складові природно-ресурсного потенціалу в розрізі господарських операцій запропонованих Замулою І.В. [4]:

1. Наявність і рух природних ресурсів (якщо вони є власністю цього суб'єкта).
2. Операції з оренди природних ресурсів.
3. Операції з охорони природних ресурсів:
  - діяльність підприємства щодо запобігання забрудненню;
  - вплив діяльності підприємства на навколишнє природне середовище;
  - діяльність підприємства з усунення забруднення.

Це дасть змогу підприємствам отримувати більш точну і достовірну інформацію за рухом компонентів природно-ресурсного капіталу та спричиненого впливу на нього.

Висновки та перспективи подальших досліджень:

- Природно-ресурсний потенціал є важливим і необхідним для функціонування сільськогосподарських підприємств, оскільки дане виробництво без нього не можливе.
- Проблема ефективного використання природно-ресурсного потенціалу підприємств належить до стратегічних цілей їх розвитку. Тому важливим є обґрунтування його сутності, що дозволяє показати, що це є особлива економічна категорія, інструмент теоретико-методологічної оцінки в системі пов'язаних з ним економічних процесів та явищ, а також основа для прийняття ефективних управлінських рішень.

Як сукупність природних ресурсів, які використовуються або можуть бути використані у господарській діяльності людини без нанесення шкоди навколишньому природному середовищу, ПРП підлягає відображенню в бухгалтерському обліку підприємства.

На сучасному етапі освоєння природно-ресурсного потенціалу в Україні парадигмою ресурсокористування є ресурсозбереження, як прогресивний напрям використання природно-ресурсного потенціалу, що забезпечує економію природних ресурсів та зростання виробництва продукції при тій самій кількості використаної сировини, палива, основних і допоміжних матеріалів через докорінне поліпшення організації та техніко-технологічної підготовки виробництва.

Список використаної літератури:

1. *Дорогунцов С.І., Новоторов О.С., Николаенко Т.С.* Оцінка земельно-ресурсного потенціалу України і проблеми забезпечення його ефективного використання: Наукова доповідь / РВПС України НАН України. – Київ, 1999. – С. 6.
2. *Данилишин Б.М.* Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / 1. Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко та інші. – К.: РВПС України НАН України, 1999. – 716 с.
3. *Дорогунцов С.І., Хвесик М.А., Горбач Л.М., Пастушенко П.П.* Екосередовище і сучасність. Т.1. Природне середовище у сучасному вимірі: монографія. – К.: Кондор, 2006. – 424 с.
4. *Замула І.В.* Бухгалтерський облік екологічної діяльності у забезпеченні стійкого розвитку економіки: монографія / І.В. Замула. – Житомир: ЖДТУ, 2010. – 440 с.
5. *Запольський А.К., Салюк А.І.* Основи екології: підручник / За ред. К.М. Синика. – К.: Вища школа, 2003. – 358 с.
6. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: Навч. Посібник/ за ред. Є.П. Качана. – К.:ВД "Юридична книга", 2005. – 759 с.
7. Конвенція о биологическом разнообразии.
8. Національна доповідь України про гармонізацію життєдіяльності суспільства у навколишньому природному середовищі, 2004р.
9. *Малік М.Й.* Розвиток сільського господарства в районі Карпат (монографія – М.Й. Малік, С.І. Белей – К.: НМЦІАЕ, 2008. – 248 с.
10. *Марушков Р.В.* Оцінка використання економічного потенціала підприємств / Р.В. Марушков. – М., 2000. – 28 с.
11. *Минц А.А.* Экономическая оценка естественных ресурсов (Научно-методологические проблемы учета географических различий в эффективности использования) – Минск А.А. – М.: Мысль, 1972. – 303 с.
12. *Павлов В.І.* Економічний потенціал регіону: діагностика та реалізація: монографія / В.І. Павлов, С.О. Лукін. – Луцьк: Надстир'я. – С. 13.
13. *Руденко В.П.* Географія природно-ресурсного потенціалу України / В.П. Руденко. – Львів: Світ, 1993. – 240 с.
14. *Стексова С.Ю.* Методология определения ресурсного потенциала строительного предприятия (С.Ю. Стексова) / менеджмент в России и за рубежом. 2007. – №4. – с. 83-86.
15. *Федонін О.С.* Потенціал підприємства: формування та оцінка / О.С. Федонін, І.М. Реліна, О.І. Олексюк – К.: КНЕУ, 2003. – 316 с.
16. *Швиденко А.Й.* Екологічні основи природокористування: навчальний посібник – Швиденко А.Й., Руденко В.П., Євдокименко В.К. – К.: ІЗМН, 1999, – 200 с.
17. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням: Підручник / За заг. ред. д.е.н., проф. Л.Г. Мельника та к.е.н., проф. М.К. Шапочки. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2005. – 759 с.
18. *Реймерс Н.Ф.* Природопользование. Словарь-справочник. – Мысль, 1990. – 639 с.
19. *Сафранов Т.А.* Екологічні основи природокористування: Навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів, 2-ге вид., стереотипне. – Львів, "Новий Світ – 2000" – 2004. – 248 с.
20. *Чапек В.Н.* Экономика природоиспользования. – Ростов на Дону: Феникс, 2003. – 320 с.

ВОЛЯК Леся Романівна – аспірант Національного університету біоресурсів і природокористування України